

---

## АНАЛИЗ НА ПОНЯТИЯТА „ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ“ И „НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ“

---

Андрей ДЖУНИН\*

### ANALYSIS OF THE CONCEPTS OF „COUNTRY SECURITY“ AND „NATIONAL SECURITY“

**Abstract:** *The article provides a brief historical overview and content analysis of the concepts of „country security“ and „national security“ based on research in the field and legislation of the Republic of Bulgaria. Existing approaches are reviewed to define these categories and the relationship between them. The need to further studying security issues is justified.*

**Key words:** *security, country security, national security, country, threat*

В миналото под „сигурност“ се е разбирало основно защитата на държавата от нападение на врагове, шпионаж, опити за разрушаване на системата на държавата. Това разбиране има своите многовековни исторически предпоставки. В човешката история никога не е имало толкова относително дълги периоди без големи конфликти, какъвто е периодът след Втората световна война. Възникването на конфликт е резултат от процеса на изостряне на противоречията. Конфликтът от своя страна може да се развие в различни посоки, но важен за индивидуалния и обществения интерес е пътят за неговото разрешаване. Разрешаването може да стане с диалог или друга форма на общуване, но може да премине и в конфронтиране [12: 52].

От втората половина на XX век, и особено през 90-те години, важна роля в сигурността започват да придобиват нови параметри, които са свързани с икономическото и финансовото състояние на страната – научно-техническата революция, развитието на инфор-

---

\* Авторът е доктор в Академията на МВР – София.

мационните и комуникационните системи, екологичните катастрофи, нелегалната миграция, регионалните конфликти и др.

Тежката организирана престъпност също нанася огромни щети върху сигурността на държавата. Трафикът на наркотици, икономическата престъпност, трафикът на хора, незаконното прехвърляне на хора, трафикът на оръжия, сексуалната експлоатация на малолетни и детската порнография са само част от дейностите на тежката организирана престъпност [6: 542]. Проблемът, свързан със сигурността, предизвика особен интерес и поради активизирането на терористичната и екстремистка дейност по целия свят.

Изглежда, че днес проблемът със сигурността на всяка отделна държава и в международен план се е превърнал в един от ключовите фактори, от чието решаване зависи бъдещето на определена държава и може би дори на цялото човечество. Всичко това води до необходимостта от нови подходи в политиката за сигурност. На световно ниво започва да се наблюдава концептуално отместване в разбирането за сигурността: от сигурност с фокус върху военната защита на държавата към по-широки концепции за сигурността, които включват проблеми, свързани с личната сигурност, и отчитат необходимостта от осигуряване на спокойствие и благосъстояние на гражданите, живеещи в държавата [4: 79].

През последните десетилетия понятието „сигурност“ получи широко разпространение по целия свят в най-разнообразните си проявления и интерпретации. Понятията „световна сигурност“, „международна сигурност“, „регионална сигурност“, „национална сигурност“, „обществена сигурност“, „икономическа сигурност“, „екологична сигурност“, „информационна сигурност“, „демографска сигурност“ и т.н. до „космическа сигурност“ започнаха да се използват в официални документи, науката, средствата за масова информация. Сигурността се счита за едно от най-важните условия за реализиране на потенциала на индивида, обществото и държавата. Тя е сред най-актуалните и в същото време спорни теми на съвременното.

Размисли за системата за сигурност, за направленията на дейностите по обезпечаване на социалната стабилност откриваме още при Платон, в неговите философско-правни разсъждения за структурата и целите на идеалната държава (в сократическия диалог „Държавата“). Аристотел вижда основната заплаха за социалната стабилност в неправилното държавно устройство. Определен дял за формиране на проблематиката, свързана с националната сигурност, имат и мислителите на Новото време, сред които се открояват Томас Хобс и Джон Лок. Разбира се, по това време още не

съществува самата идея за национална сигурност. В политическо-правните разработки на Имануел Кант ясно се разглежда необходимостта от разделяне на вътрешната от външната сигурност на държавата и гражданското общество, взаимозависимостта между националната сигурност на всяка държава и сигурността на международната общност, учението за всеобщия мир като единствена надеждна основа на сигурността.

Като цяло проблемът със сигурността не е нов. Но както беше казано по-рано, за решаването на този проблем са нужни нови подходи, съответстващи на условията и заплахите в съвременния свят.

Сигурността като най-сложното многоаспектно социалнополитическо и правно явление обективно носи конкретноисторически характер и е тясно свързано с всички форми и направления на взаимодействията в системата природа – човек – общество.

Етимологично думата „сигурност“ означава „липса на опасност, безопасност, надеждност“, „положение, в което няма опасност за някого, за нещо“. Сигурността също така може да се определи като състояние и тенденции в развитието на защитеността на важни интереси на обществото и неговите структури от вътрешни и външни заплахи, като резултат от социалната дейност по обезпечаване на сигурността на индивида, обществото, държавата. Тази дейност възниква като социален феномен по време на разрешаване на противоречията между обективната реалност, каквато е опасността, и необходимостта от разумно същество, социален индивид, социална група и общност, които да я предотвратят, локализират, премахнат или поне да ограничат последиците.

В същото време трябва да се уточни, че сигурността е състояние или положение, когато няма опасност. Но както показва историята, постигането на такова състояние не се е удавало нито на отделния човек, нито на различните форми на неговата общност. Принципно пълната сигурност е невъзможна. Това е категория, която е извън пределите на събирателното понятие „живот“. Реално може да се говори само за относителна сигурност.

Когато се разглеждат проблемите, свързани с обезпечаване на сигурността, основополагащите понятия са „обекти на сигурността“, и „субекти на сигурността“. В момента в обществото и науката твърдо стои мнението, че обектите на сигурността са:

- човекът (неговите права и свободи);
- обществото (неговите материални и духовни ценности);
- държавата (нейната конституционна система, суверенитет и териториална цялост).

Субект при обезпечаване на сигурността е държавата, изпълняваща функции в тази област чрез органите на законодателната, изпълнителната и съдебната власт [7: 50]. От друга гледна точка обществото и държавата се считат за основни обекти на сигурността и в същото време за нейни субекти, имащи права и задължения по обезпечаването на сигурността.

В съвременната наука в зависимост от това кой встъпва като субект или обект – отделният човек, обществото, държавата или общност от държави – се създава едно или друго ниво на сигурност. Обособени са следните нива на сигурност:

- лична, или сигурност на индивида;
- социетална, или сигурност на обществото;
- национална, или сигурност на държавата;
- международна, или колективна сигурност;
- световна, или глобална сигурност [11: 40].

В множество научни разработки са описани и междинните, които разделят нивото между индивида и обществото, държавата и общността от държави, регионите и света като цяло.

Една от явните дискуссионни теми в сферата на сигурността е за взаимозаменяемостта на определенията за „държавна сигурност“ и „национална сигурност“. Ако не се задълбочаваме в историята на проблема и признаем като даденост наличието на различни (понякога диаметрално противоположни) позиции по този въпрос, тогава това състояние на нещата може да се обясни с историческите особености на развитие на българската държавност, където употребата на тези термини се определя от наличието на водеща политическо-правна сила в нашата страна в този момент.

По-специално през съветската епоха съществува официално признато, но различно от съвременното, обяснение на понятието „нация“. Въз основа на него използването на такова словосъчетание като „национална сигурност“ в контекста на сигурността на някой отделно разглеждан етнос е невъзможно. Подобен подход би се възприел като стремеж да се „възвиси“ една нация над другите. Това не се „вписва“ в националната политика на комунистическата партия, тъй като може да разруши основата на СССР и на целия Източен блок, – признаването на равноправието на всички народи и националности, които живеят в Съветския съюз. Затова общоприето беше понятието „държавна сигурност“, съответно понятието за „национална сигурност“ не беше популярно.

*Държавната сигурност* може да се определи като състояние на защитеност на държавното управление, държавните органи,

териториалната цялост на държавата, както и нейния суверенитет от вътрешни и външни заплахи.

Съдържателната страна на държавната сигурност е сложна система, която включва следните елементи:

- субекти на държавната сигурност;
- обекти на държавната сигурност;
- заплахи за държавната сигурност;
- съвкупност от сили и средства, необходими за обезпечаване на държавната сигурност.

Нека разгледаме елементите на съдържателната страна на държавната сигурност.

#### *Субекти на държавната сигурност*

Основен субект на държавната сигурност е държавата. С други думи осигуряването на държавната сигурност се реализира изключително от държавата в лицето на нейните органи. Нито една частна структура, нито отделните граждани имат правомощия по обезпечаване на държавната сигурност.

#### *Обекти на държавната сигурност*

„Обект“ е явление, предмет, върху който е насочена някаква дейност. Следователно „обект на сигурността“ е явление, предмет, който не го грози опасност.

Обектите на държавната сигурност не са нищо друго, освен основните признаци на държавата. През цялата история на развитие на човечеството мислителите и политическите дейци са изразили много различни мнения и съждения относно основните признаци на държавата, отличаващи държавната организация от недържавната и преддържавната [5: 15]. Днес в теоретикоправната наука е приета (въпреки всички разногласия по отношение на отделните признаци) единна дефиниция, в съответствие с която „държавата“ е политическа организация на обществото, основаваща се на публичното право, притежаваща такива признаци, като територия, върховенство в рамките на тази територия и независимост във външните дела (суверенитет), както и отделен от останалата част от обществото управленски апарат.

Като се има предвид горното, към основните обекти на държавната сигурност с пълна увереност могат да се посочат следните:

- конституционен ред;
- държавни органи;
- държавен суверенитет;
- териториална цялост на държавата.

Нека разгледаме обектите на държавната сигурност.

- Конституционен ред

Конституционният ред е един от най-важните елементи при изграждането на държавата. Ето защо той логично е и първият обект на държавната сигурност. Нито една държава не може да функционира нормално без конституционен ред. При липсата на такъв не може да се говори дори за държава, а само за територия, на която ще цари анархия. Конституционният ред е пряко свързан с изграждането и функционирането на държавните органи.

- Държавни органи

Един от основните признаци на държавата е наличието на публична власт, което предполага, че тя се осъществява чрез система от държавни органи. Това се обяснява с обстоятелството, че държавната власт е волята на държавата, но тя, разбира се, не може директно да осъществи волята си. Затова създава система от държавни органи. Държавният орган е част от държавния апарат, притежаващ държавновластови пълномощия, и е упълномощен от него да осъществява своите компетенции по установения ред.

Сигурността на държавните органи е задължително условие за обезпечаване на държавната сигурност. Държавната сигурност не е изведена като самостоятелно понятие нито в „Актуализираната стратегия за национална сигурност на Република България“, нито в Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, но така или иначе тя е неотменима част от нея. Все пак в Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност се казва: „Системата за защита на националната сигурност се състои от *държавни органи* и структури, които осъществяват дипломатическа, отбранителна, разузнавателна, контраразузнавателна, оперативно-издирвателна, правоохранителна и охранителна дейност...“ [9, чл. 3, ал. 1].

- Държавен суверенитет

В правната наука се различават национален и държавен суверенитет. На първо място е националният суверенитет. Държавният суверенитет е производен на националния суверенитет. Към обектите на държавната сигурност се отнася именно държавният суверенитет, а националният е елемент от националната сигурност.

Суверенитетът на държавата означава нейното пълновластие, независимост от всяка друга власт, автономия в решаването на вътрешните и външните работи. Държавният суверенитет играе огромна роля във връзка с обезпечаването на държавната сигурност, защото заплахата за независимост и автономия на държавата е пряка заплахата за държавната сигурност. Защото властта и държа-

вата представляват едно цяло, свързани чрез взаимното си обосноваване. Както пише по този въпрос Н. Н. Алексеев, „моментът на властта не може да бъде отделен от идеята за държавата“ [2: 41].

Трябва да се подчертае, че механизмът на реализация на суверенитета се свързва предимно с осъществяване на властовите пълномощия на държавните органи, което още веднъж подчертава необходимостта държавните органи да се причислят към обектите на държавната сигурност. Тоест при дезорганизация на нормалното функциониране на органите на държавната власт и невъзможност да осъществяват държавновластовите си пълномощия преди всичко ще пострада именно държавният суверенитет и в резултат на това ще се превърне в заплаха за сигурността на държавата.

- Териториална цялост на държавата

Преди да се говори за териториалната цялост на държавата, трябва да се изясни понятието „държавна територия“.

Според дореволюционния държавен експерт А. И. Елистратов „държавна територия“ е това пространство от земната повърхност, което представлява исторически определените предели за върховенство на държавата [8: 8]. В съвременните държавноправни изследвания територията се разбира като исторически определено пространство в рамките на държавните граници, върху което се простира суверенитетът на държавата във вътрешните и международноправните отношения. Целостта е такова единство, което само по себе си предполага укрепване на частите си, запазвайки своеобразието и свободата им в рамките на цялото, извън което е невъзможно тяхното самостоятелно съществуване. Териториалната цялост се проявява в единството на територията, върху която се разпространява суверенитетът на държавата, което показва, че има връзка между суверенитета и териториалната цялост. В тази връзка трябва да се отбележи, че гарантирането на целостта и неприкосновеността на територията е пряко въплъщение на суверенитета на международната сцена. Суверенитетът и териториалната цялост са взаимни гаранتي един на друг.

Териториалната сигурност е от съществено значение за съществуването и развитието на държавата, тъй като територията е най-важният елемент на държавата и е необходимо условие за съществуването ѝ. Без териториална основа няма държава. Териториалната цялост е условие за съществуване и развитие на държавата, защото е невъзможно нито едното, нито другото при липса както на неприкосновеност на държавните граници, така и саморегулиране на държавата от правния режим на територията.

### *Заплахи за държавната сигурност*

В общ смисъл „заплахата“ е възможна опасност. Тя може да се дефинира като съвкупност от условия и фактори, създаващи опасност за обектите на държавната сигурност.

Заплахите могат да се класифицират по различни показатели. В зависимост от мястото им на зараждане те се делят на външни и вътрешни. Според мащаба заплахите се разделят на световни, регионални, локални; по начин на осъществяване – преки и косвени; по вероятност за изпълнение – реални и потенциални. Разделянето на заплахите на реални и потенциални позволява да се прогнозира и предотвратява възможността за нанасяне на щети през най-ранните етапи на формиране на заплахите.

### *Сили и средства за обезпечаване на държавната сигурност*

Силите, осигуряващи държавната сигурност, са служителите, работещи в държавните органи, които имат функции и изпълняват задачи, свързани със защитата на държавната сигурност. В българското законодателство няма конкретна дефиниция на понятието „държавна сигурност“ и следователно не са посочени конкретно силите и средствата, които я гарантират. Но изхождайки от обектите на държавната сигурност, които бяха разгледани по-горе, може с известна доза условност (тъй-като все още текат спорове относно обхвата на държавната и националната сигурност) да се посочи, че силите и средствата, с които те си служат, са служителите на Държавна агенция „Национална сигурност“, Държавна агенция „ Разузнаване“, служба „Военна информация“, Национална служба за охрана и Главна дирекция „Гранична полиция“, които имат функции по охрана на държавната граница, респ. на териториалната цялост, на Република България.

Терминът „национална сигурност“ за пръв път е употребен от президента на САЩ Теодор Рузвелт през 1904 г. в послание до Конгреса на САЩ. Това послание се отнася до присъединяване на зоната на Панамския канал към САЩ, при което това действие е оправдано от интересите на „националната сигурност“ на САЩ.

През следващите години проблемът, свързан с националната сигурност, заема водещо място в изследванията на американските политолози. А от 1986 г. президентът на САЩ ежегодно се обръща към Конгреса с послание, наречено „Стратегия за национална сигурност на САЩ“. Американският модел на национална сигурност се е базирал на методологичните разработки на политолога Хенри Моргентау от средата на XX век, в които националната сигурност се разбира като сигурност на гражданите, обществото и държавата.

Терминът „национална сигурност“ всъщност е „заемка“ от английския термин „national security“, който по принцип може да се преведе като национална и като държавна сигурност, което често се прави от редица автори [3: 8].

Днес има легална дефиниция в Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, според която „Национална сигурност“ е динамично състояние на обществото и държавата, при което са защитени териториалната цялост, суверенитетът и конституционно установеният ред на страната, когато са гарантирани демократичното функциониране на институциите и основните права и свободи на гражданите, в резултат на което нацията запазва и увеличава своето благосъстояние и се развива, както и когато страната успешно защитава националните си интереси и реализира националните си приоритети“ [9, чл. 2].

Термините „държавна сигурност“ и „национална сигурност“ не са синоними, а различни по обхват, самостоятелни понятия. Не може терминът „национална сигурност“ да се заменя с „държавна сигурност“ и обратно, защото първото понятие е по-общо, родово, а второто – частно, видово.

„Държавна сигурност“ е по-тясно понятие. Националната сигурност включва в себе си всички видове сигурност (икономическа, политическа, конституционна, социална и др.). От своя страна държавната сигурност е част от националната и се свежда главно до политическия ѝ аспект. Държавната сигурност означава защитеност предимно на политическите институции и отношения, представени под формата на учреждения (държавни и обществени), характера и съдържанието на техните дейности, взаимоотношенията между тях, практиките в политическия живот.

От гореизложеното може да се констатира, че изследваните понятия са самостоятелни и се различават по своето съдържание.

Националната сигурност като сигурност на нацията включва: сигурност на индивида – неговите права и свободи; обществото – неговите материални и духовни ценности; държавата – нейния конституционен ред, суверенитет и териториална цялост.

Тези понятия могат да се развият по следния начин:

- държавната сигурност се постига при наличие на ефективен механизъм за управление и координация на дейността на политическите сили и обществените групи, както и на действени институции за тяхната защита;

- обществената сигурност изисква наличието на обществени институции, норми, развити форми на обществено съзнание, позволяващи реализирането на правата и свободите на всички групи от населението, които да се съпротивляват на действия, водещи до разцепление в обществото (включително на действия на държавата);

- личната сигурност (или сигурността на индивида) се състои във формирането на комплекс от правни и морални норми, обществени институции и организации, които да позволяват на отделния човек да развива и реализира социално значимите си потребности и способности, без да изпитва пречки от страна на държавата и обществото.

Именно цялостното обединение на всичките три посочени компонента обезпечава надеждна сигурност на нацията. Националната сигурност предполага триединност – сигурност на индивида, сигурност на обществото и сигурност на държавата.

За разлика от държавната сигурност законодателят е актуализирал и изброил изчерпателно заплахите за националната сигурност, които са външни и вътрешни.

Към външните са причислени: променлив баланс в международните отношения, насилствен екстремизъм, международен тероризъм, разпространение на оръжия за масово унищожение, регионални конфликти, киберпрестъпност, трансгранична организирана престъпност, радикализация, икономически и финансови кризи, миграция, хибридни действия, замразени конфликти, промишлени аварии, инфекциозни заболявания и епидемии.

Към вътрешните: корупция, демографска криза, организирана и трансгранична престъпност, „сива икономика“, конвенционална престъпност, лошо управление, бюрократизъм, злоупотреби и неефективност в управлението на държавната и общинската собственост, „война по пътищата“, регресивни тенденции в сферата на общественото здраве, преждевременна смъртност, високо ниво на майчина и детска смъртност, високо ниво на степен на увреждане и трайна неработоспособност, „изтичане“ на подготвени специалисти, „източване“ на Националната здравноосигурителна каса, негативни тенденции в образователното и квалификационното равнище, крайна бедност, социална изолация, маргинализация и висока зависимост от енергийни ресурси [1, част III].

В момента понятието „национална сигурност“ се разглежда от гледна точка на жизнеспособността на нациите и държавите, т.е. като съвкупност от условия, обезпечаващи суверенитета на държавата, защитата на нейните стратегически интереси и пълно-

ценното развитие на обществото и всички граждани на определена държава [10: 204].

Общоприето е, че същността на националната сигурност представлява физическото оцеляване на обществото, запазването на суверенитета и териториална цялост на държавата, обезпечавайки дееспособността ѝ пред лицето на заплахата за използване на въоръжена сила от страна на други субекти в международните отношения. Но сигурността на държавата не е само минимизиране на заплахите от военно нападение, завземане на територии, унищожаване на населението. В широк смисъл понятието „сигурност“ означава обезпечаване на необходимите условия на гражданите за нормален цивилизован живот, свободно развитие и самоизява. Затова политическите, икономическите, военните, социалните и другите външни и вътрешни аспекти на националната сигурност, поддържането на оптимални условия за развитие на обществото са нейни неотменими компоненти.

В най-общ вид под „сигурност на държавата“ като едно от основните условия за нормално развитие на човека и обществото се разбира защитеност на качествено състояние на обществените отношения, обезпечавачи прогресивното развитие на човека и обществото в конкретните исторически и природни условия.

„Държавна сигурност“ е по-тясно понятие от „национална сигурност“. Тя е съставна част на националната сигурност, която от своя страна е строго регулирана от закона по отношение на: системата от органи, които я гарантират, техните пълномощия, заплахите за националната сигурност, основните направления на дейността по обезпечаване на националната сигурност и т.н. Правилното законодателно регулиране е основен гарант за зачитане на интересите на обществото, спазване на правата и свободите на гражданите при обезпечаване на националната сигурност.

### **Литература**

1. **Актуализирана** стратегия за национална сигурност на Република България. Обн. *ДВ*, бр. 26 от 23.03.2018 г.
2. **Алексеев, Н.** Очерки по общей теории государства. Основные предпосылки и гипотезы государственной науки. Москва: Московское научное издательство, 1919.
3. **Балуев, Д.** Личностная и государственная безопасность: современное международно-политическое измерение. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук. Нижний Новгород: Нижегородский государственный университет имени Н. И. Лобачевского, 2004.

4. **Борисов, Д.** Безопасность человека в современной теории и практике международных отношений. – В: *Вестник* Томского государственного университета, бр. 343, 2011.
5. **Воронин, А.** Территориальная организация государства: теоретический и исторический аспекты. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидат юридической науки. Ярославль: Ярославский государственный университет имени П. Г. Демидова, 2003.
6. **Горанов, З.** Българската отбранителна промишленост като част от националната сигурност. – В: *Сборник* с материали от международна конференция „Югоизточна Европа: новите заплахи пред регионалната сигурност“, София, Нов български университет, 2015.
7. **Дзалиев, М., Э.** Иззатдуст. Национальная безопасность и насилие (гуманитарные аспекты национальной безопасности). – В: *Вестник* Омского университета имени Ф. М. Достоевского, сер. „Право“, бр. 3, 2011.
8. **Елистратов, А.** Очерк государственного права: конституционное право. Второе переработанное издание. Москва: Мысль, 1915.
9. **Закон** за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност. Обн. *ДВ*, бр. 61 от 11.08.2015 г.; посл. изм. *ДВ*, бр. 94 от 13.11.2018 г.
10. **Михайлова, Е.** Образование и национальная безопасность. – В: *Информационный сборник „Безопасность“*. Москва: Фонд национальной и международной безопасности, бр. 9 – 10, 1999.
11. **Мищериков, А.** Безопасность и свобода личности в информационном обществе: анализ проблемы. – В: *Международный научный журнал „Теория и практика общественного развития“*, Краснодар: Хорс, бр. 2, 2011.
12. **Тодоров, Т.** Дейност на полицейските служители във високо-рискова среда. София: АМВР, 2019.